

KULTURA NA VASI IN NJENA VLOGA V RAZVOJU PODEŽELJA

Kultura na vasi je tudi dandanes zelo raznolika, tako kot je različna poklicna sestava njenih prebivalcev-nosilcev in oblikovalcev kulture. Poleg kmetov in kmetov-delavcev prebivajo na vasi ljudje raznih drugih poklicev. V zadnjih letih se je celo povečalo število vaških naselij, v katerih prevladujejo delavci in drugi uslužbenci. Precej drugače je bilo v preteklosti, saj je na podeželju nekako do druge svetovne vojne prevladovalo kmečko prebivalstvo.

V našem članku se bomo ukvarjali predvsem s kulturo prevladujočega kmečkega in kmečko-delavskega prebivalstva ter skušali nakazati njeno vlogo v razvoju podeželja. Takšno omejitev narekuje predvsem dejstvo, da je kultura kmečkega prebivalstva oblikovno in vsebinsko bolj slikovita in bogata kot kultura vaškega delavskega prebivalstva, predvsem pa se oblikuje in preoblikuje na temeljih podedovanih kulturnih sestavin. Zato se lahko prenekatero sestavine kmečke kulture, naj so gmotne, duhovne ali družbene, primerno in učinkovito vključujejo v različne razvojne procese podeželja.

O kmečki kulturi in njeni vlogi v razvoju podeželja razpravljamo na primerih podedovanih in današnjih kulturnih sestavin s posebnim poudarkom na stopnji njihove vključenosti v razvoj podeželja. Opozarjamo pa tudi na velik pomen dejavnega, ustvarjalnega istovetenja vaščanov s kulturo obdajajočega družbenega in naravnega okolja.

PODEDOVANE IN DANAŠNJE KULTURNE SESTAVINE

Doslej je bila še najbolj nadrobno raziskovana kmečka kultura 19. stoletja. Predvsem v starejši narodopisni literaturi je večinoma ohlapneje poimenovana ljudska kultura. Ta je v zaokroženih strokovnih pregledih, ki upoštevajo zemljepisne in kulturne značilnosti, še ožje razdeljena na kulturo alpskega, panonskega in sredozemskega območja. Očitno je, da med posameznimi območji ni ostrih meja. Skladno z navedenim zemljepisnim opredeljevanjem pa so tudi posamezne kulturne sestavine, na primer stavbe, noše, plesi, označene kot alpske, panonske in sredozemske. Navedene opredelitve, ki upoštevajo poleg oblike tudi vsebino posameznih kulturnih sestavin, so veljavne zlasti za 19. stoletje. To pa je tudi obdobje, čigar kulturna dediščina je dandanes navzoča v razvoju podeželja na raznih ravneh.

1. Na alpskem, panonskem in sredozemskem območju so bile opazne v 19. in deloma tudi še na začetku 20. stoletja bolj ali manj značilne kulturne sestavine. Nekatere izmed njih so že vključene v ustrezne razvojne procese. Vse kaže,

da je pri njihovem izboru in tudi uveljavljanju sodeloval estetski (lepotni, gledljivi) kriterij. Med takšnimi gledljivimi kulturnimi sestavinami omenjamo in obravnavamo le poglavitejše:

1. Stavbe (predvsem hiše in nekatera gospodarska poslopja)
2. Noša
3. Hišno delavnost in obrt
4. Likovno umetnost
5. Ples in glasbo
6. Šege in
7. Prehrano.

1.1. Hiše in gospodarska poslopja

Na alpskem območju so prevladovala v 19. stoletju pritlične lesene hiše. Tu in tam so bile znane v pritličju zidane in v nadstropju lesene ali zgolj zidane hiše. Slednje velja predvsem za hiše premožnih kmetov v nekaterih strnjenih vaseh (npr. v Poljanski dolini, Zgornji Savski dolini) in ponekod na območjih samotnih kmetij (npr. na Cerkljanskem).

Med gospodarskimi stavbami sta značilna za alpsko območje enojni ali dvojni kozolec in čebelnjak.

Panonsko območje je bilo v 19. stoletju in ponekod tudi še v prvi polovici 20. stoletja poseljeno z nizkimi lesenimi in marsikje z ilovico nabitimi bivališči.

Značilna gospodarska stavbica, koruznjak, je bila, kot tu in tam še vidimo, pletena iz protja ali zbita iz lat.

Na sredozemskem območju so bili hiše in gospodarska poslopja grajeni iz kamna in kriti s slamo ali kamnitimi ploščami. Le hiše premožnih so bile pokrite z razmeroma drago kritino, z žlebaki, korci. Tudi navzven dobro vidna hišna posebnost, spahnjenca z odprtim ognjiščem, je bila značilnost premožnih hiš. Med gospodarskimi poslopji so še najbolj značilne majhne pravokotne kamnite hiške, ki so postavljene na poljih in v vinogradih za zavetje pred vremenskimi nevarnostmi.

Po izkušnjah strokovnjakov, ki delajo na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine, je zaščita stavbne dediščine še najbolj učinkovita, če se zaščiteni stavba odkupi in vzdržuje na državne stroške. Zaradi stalnega pomanjkanja denarja v omenjenih zavodih pa so takšne rešitve v praksi le redkokdaj izvedene. Zato je še vedno v veljavi ustaljena praksa, da lastniki zaščiteni stavbo bolj ali manj na lastno pest obnovijo in predelajo ali celo porušijo. Prijateljsko strokovno prepričevanje, da sta stara hiša ali gospodarsko poslopje lepa in za krajevno zgodovino ali za zgodovino slovenskega naroda velikega pomena, bo redkokdaj naletelo na razumevanje. Predvidevamo, da bi vsaj nekateri lastniki zaščitenih hiš prisluhli, če bi videli v stavbi vir dohodkov (npr. vstopnino za ogled stavbe, najemnino za oddajanje stavbe, občasno prodajo na ognjišču kuhane hrane in v peči pečenega kruha napovedanim obiskovalcem ipd.).

1.2. Noša

V prvi polovici 19. stoletja je dosegla tudi noša slovenskega kmeta, tako kot drugod po Evropi, svoj oblikovni razcvet. Vendar je to še vedno obdobje, ko so se prebivalci na alpskem, panonskem in sredozemskem območju razlikovali na zunaj tudi po noši. Proti koncu 19. stoletja pa so posebnosti v noši, ki so na zunaj razlikovale prebivalce posameznih pokrajin, že skorajda izginile. Pod vplivom sočasne preproste mestne oblačilne mode se je tudi kmečka noša spremenila v tolikšni meri, da skorajda ne moremo več govoriti o noši Gorenjcev, Korošcev, Štajercev,

¹⁾ Objavljeno v: Pristop k razvoju podeželja 1/1992. Ljubljana 1992.

Prekmurcev, Belokranjcev itn. Do danes se je ohranila le ena izjema. Rateče v Zgornji Savski dolini so edino vaško naselje na Slovenskem, kjer se zlasti ženske enkrat na leto, na Telovo, oblečejo po šegi 19. stoletja. To pa je tudi edina vas v Sloveniji, ki priča, da je veliko vrednotenje kulturne dediščine, ki ga kažejo vaščani, vplivalo na njeno neprekinjeno ohranjanje.

Opazamo, da je v zadnjih dveh, treh desetletjih močno naraslo zanimanje za kmečko nošo 19. stoletja. O tem pričajo razne kulturne prireditve, kjer nosijo nastopajoči obleko, ki je krojena po zgledih noš 19. stoletja.

V stikih z dejavnimi skupinami kmečkih in drugih vaških žensk opazujemo, da se tudi pri njih krepijo prizadevanja, da bi za razne javne nastope nosile primerno "domačo narodno nošo". Če jim svetujemo, da naj se tudi za takšne priložnosti oblečejo kot po navadi ob praznikih ali delavnikih (glede na vrsto prireditve), so navadno vidno razočarane. Zato jim kaže svetovati, naj se raje kot za nošo 19. stoletja odločijo za nošo izpred prve svetovne vojne. Na fotografijah iz tega časa je ohranjena podoba praznjice in tudi delovne obleke in obutve ter pokrival, ki se lahko izdelajo v mnogih različicah. Tako se bodo izognile uniformiranemu oblačenju, ki je še vedno značilno za nekatere folklorne skupine.

1.3. Hišna delavnost in obrt

Hišna delavnost in obrt sta vsaj še ob koncu 19. stoletja vključevali blizu dvesto panog. Redke, kot na primer klekljanje čipk, pletenje kit za slavnike, piparstvo, sitarstvo, so bile krajevno omejene. Na splošno so bile razne hišne in obrtne dejavnosti znane na celotnem slovenskem ozemlju. Naj navedemo samo platnarstvo in suknarstvo oziroma delo, ki je povezano s pridelovanjem in s predelovanjem surovin za platno (lan, konoplja) in sukno (volna), dalje lončarstvo, izdelovanje raznega poljedelskega orodja in naprav itn.

Nekateri izdelki domače obrti (npr. glinaste posode, suha roba, čipke) se že več desetletij bolj ali manj uspešno prodajajo na domačem in tujem trgu. Spričo tega se je ohranila ali oživila marsikatera skorajda pozabljena obrt. Prenekatera, četudi bolj skromna in ne tako uporabna obrt, npr. tkanje okrasnih in praktičnih trakov, izdelovanje vrvi, izdelovanje preprostih otroških igračk, peka nekaterih praznjih kruhov in peciva, pa še vedno čemi v pozabi.

V ohranjanju raznolikega, torej tudi obrtnega znanja pa se kaže pomembna, a še vedno premalo izkoriščena vloga te sestavine v razvoju podeželja.

1.4. Likovna umetnost

Na slovenskem podeželju so poznana različna likovna dela, ki so nastala predvsem za kmečke potrebe. Če povemo zelo posplošeno, potem so bili slikarski izdelki razširjeni predvsem na alpskem območju. Poslikane panjske končnice pa so sploh njegova posebnost. Kiparjenje, natančneje klesanje v kamnu, je prevladovalo na sredozemskem in le redkokje tudi na drugih območjih. Vodnjaki, ki so se ohranili na Krasu, ter umetelno klesani hišni portali s Krasa in iz Istre še vedno pričajo o tem. Umetelno tesarstvo, kot se kaže na prekmurskih skrinjah, pa je v glavnem posebnost panonskega območja.

Dejstvo je, da so danes številni pomniki likovnih del izginiti s kmečkih domačij in s podeželskega okolja. Zlasti po začetku 2. polovice 20. stoletja so bili pri obnavljanju domačij nemalokrat zavrženi in namerno uničeni, kar velja tudi za številna podeželska znamenja. Veliko likovnih del so pobrali zbiralci in prekupčevalci s starinami. Zato danes na Slovenskem ni nobene kmečke domačije, ki bi imela hišo opremljeno z likovnimi deli iz 19. stoletja. Tu in tam visi na steni, vendar v sodobno opremljenem stano-

vanju, kakšna slika na steklu ali pa stoji poslikana skrinja.

Če še enkrat poudarimo, so različna likovna dela iz prejšnjih stoletij in iz 19. stoletja dokončno izginila iz naših kmečkih domov. Tu in tam vstopajo vanje današnji, večinoma ceneni likovni izdelki. Nekateri kmetije pa krasijo tudi likovna dela, ki pričajo o dejavnosti, čeprav večinoma preprosti ustvarjalnosti posameznikov na kmetijah. Toda, ker jih izdelujejo iz lastne potrebe in iz lastnega veselja pa za lastno zadovoljstvo, vidimo v tem veliko duhovno vrednoto še tako preprostega likovnega ali kateregakoli drugega oblikovanja. To je vrednota, ki združuje osebno zadovoljstvo in dejavno izrabo prostega časa.

1.5. Ples in glasba

Razne oblike plesnega in glasbenega izročila so v različicah znane tako rekoč na vsem podeželju. Redke, med njimi na primer kolo "Pobebele pole", ki so ga plesali v Predgradu v Poljanski dolini ob Kolpi, so značilne samo za posamezna območja ali pokrajine. Ples in glasba (tj. pēta in instrumentalna) pa še vedno sodita med priljubljene izraze družabnega življenja na vasi, le da sta se oblika in vsebina močno spremenili.

Plesno in glasbeno izročilo vedno bolj zamirata. Redke podeželske skupine in nekateri posamezniki še poznajo in tu pa tam tudi izvajajo glasbeno, to je pevsko in godčevsko izročilo. Vse več je skupin, ki pod obehavni domačijskimi imeni podajajo izkrivljeno podobo o starejšem glasbenem izročilu. To počnejo še mnogo slabše kot njihovi vzorniki in začetniki izkrivljenega podajanja podedovanega glasbenega izročila Avseniki in podobni narodnozabavni ansambli. Kar zadeva plesno izročilo, pa ga v zadnjih letih gojijo samo še podeželske in mestne folklorne skupine.

Kakorkoli že ocenjujemo folklorno dejavnost, ji ne gre očitati, da je skomercializirana. Vsaj v zadnjih letih pa so več kot opazna prizadevanja, da skuša podajati plesno in drugo izročilo v čim bolj pristni podobi. Vrh tega pa ima tovrstna dejavnost velik kulturni in družbeni pomen za sodelujoče in za okolje, v katerem folklorna skupina deluje. Samo tisti, ki pozna in sodoživlja bivanjske stiske vaščanov v odmirajočih vaseh in večje ali manjše pojave odtujenosti v sicer vitalnih, živih vaseh, bo priznal kulturni in družbeni pomen takšnega družabnega povezovanja. Kaže se v dejavnem istovetenju s kulturo na vasi, in tudi v dejavnem povezovanju mlajših in starejših vaščanov, ki bi marsikje in marsikdaj brezvoljno čemeli po svojih osamelih domovih.

1.6. Šege

Šege življenjskega kroga (ob rojstvu, poroki in smrti), letne in delovne šege imajo po obliki in vsebini mnogo skupnega na celotnem slovenskem ozemlju. Razmeroma redke šege ali vsaj prvine posameznih šeg pa so tudi krajevne posebnosti. Omenimo naj šege o pustu, ki so povezane z maskiranjem. Tako so koranti značilnost Ptujškega polja, laufarji so doma v Cerknem, mačkare v Dobropolju, škoromati v Brkinih, pustovi v Drežnici. Med prvini delovnih šeg je nekaj posebnega žetveni venec, dožnjek. V Prekmurju so ga ženjice spletale v času, ko so žele še na roke.

V kulturni ponudbi podeželja imajo šege precejšnji delež, med njimi predvsem ženitovnjaške in delovne šege. Šege, iztrgane iz preteklega kmečkega življenja, pa so tudi ob najbolj prizadevno pripravljenih prireditvah le neka zelo posplošena vzorčna predstavitev te ali one šege.

Ob oživljenih šegah, ki občasno zaživijo na odru, so v velikem delu našega podeželja žive poleg podedovanih tudi mlajše šege. Obhajajo jih v družinskem (npr. ženitovanje, razne obletnice) in v vaškem okolju (npr. obhodi otrok o pustu in na dan nedolžnih otročičev). Te so oblikovno in

vsebinsko verodostojni, pristni izrazi današnjega običajskega življenja. Samodejno izvajane šege pa pričajo o živem odnosu vaščanov do preteklosti in do sedanjosti ter krepijo družbene vezi na vasi.

1.7. Prehrana

Prehrana kmečkega prebivalstva je bila še v obdobju med svetovnimi vojnami na splošno skromna in predvsem enolična. Pestrejša in obilnejša hrana je bila v navadi ob praznikih in nekaterih težjih kmečkih delih. Vsaj že v 19. stoletju so bile znane na slovenskem ozemlju številne različice podobnih jedi, tu in tam pa tudi nekatere posebnosti. Znano je tudi, da so ponekod nekatere jedi prevladovali. Na primorskem in deloma na alpskem območju je bila na primer razširjena polenta, pri morju jedi iz rib. Dalje so na panonskem območju, v Prekmurju in na vzhodnem Štajerskem belili z bučnim oljem, v sredozemskem pasu pa z olivnim oljem.

Stare domače jedi so na podeželju priljubljena razstavna tema. V glavnem so pripravljene praznje jedi, kruh in pečivo. Na ta način se v praksi, vsaj do neke mere, ohranja podedovano kuharsko znanje. Toda s predstavitvijo vsakdanje hrane in morda s prikazi hrane po kmečkih in bajtarskih družinah bi bila vsekakor podana celovitejša in vernejša podoba nekdanje, kot rečeno, na splošno borne prehrane. Res pa je, da nekaterih jedi ni mogoče pripraviti, ker so na kmetijah skorajda ali povsem prenehali gojiti kulturne rastline iz katerih so bile pripravljene (npr. bob, cizaro, čičerko). Hranljive in nezahtevne rastline bi kazalo posejati vsaj za razstavne namene. S tem pa bi morda opozorili na potrebo ponovnega pridelovanja opuščenih kultur.

2. Obravnane sestavine kulturne dediščine zavzemajo bolj ali manj ustrezno mesto v razvoju podeželja. Vse kaže, da je pri njihovi izbiri prevladoval estetski kriterij. Tudi uveljavile so se zaradi svoje estetske podobe in vsebine. Poleg estetskih kulturnih sestavin so še druge, ki jih ne moremo meriti z lepotnimi merili. Predvidevamo pa, da so za nadaljnji razvoj podeželja prav tako pomembne kot sestavine, ki se lahko uporabijo v kulturne, gospodarske in kuharske namene. Kažejo se v raznolikih medsebojnih odnosih na ravni družinske in vaške skupnosti, pa tudi na ravni posameznika. Omenjamo samo nekatere:

1. Delovna vzgoja otrok
2. Odnos do starih ljudi na kmetiji (v družinski skupnosti)
3. Medsebojna pomoč (v vaški skupnosti) in
4. Samski gospodarji/gospodarice kmetij.

2.1. Delovna vzgoja otrok

Ob starih, ob delovnih zgledih staršev, se otroci s kmetij in z mešanih kmetij že od rane mladosti privajajo raznemu kmečkemu delu. V delo se večinoma vključujejo sami od sebe ali kot pravijo starši: "Še ko so čisto majhni, tiščijo zraven in se skušajo priučiti tega ali onega dela in predvsem po svojih močeh pomagati." Tako si kmečki otroci že v zgodnji otroški dobi pridobivajo delovne navade, znanje in izkušnje. Otroci se na lastnih kmetijah nenehno učijo, da edinole prizadevno in dobro načrtovano delo, kjer se je treba vsekakor navaditi tudi na morebitne izgube, ki jih prinašajo vremenske in druge nevšečnosti, prinaša dobre delovne dosežke in resnično plačilo po delu. In predvsem: otroci s kmetij vidijo sadove svojega prizadevanja, zakaj končni proizvod ni ločen od ljudi. Zato občutijo ob tej zavesti, nedvomno tudi pod vplivom odraslih, zadovoljstvo že ob delu samem, še bolj pa potem, ko pomagajo pospravljati razne pridelke.

Kmečki otroci se vključujejo v delo in priučujejo delu po najpreprostejšem in najprimernejšem načinu "učenje ob

delu." Ker se otroci raznega dela počasi in igrave naučijo, na splošno ne čutijo odpora do kmečkega dela. Veliko pripomorejo k delovnemu veselju tudi kmetijski stroji.

Z delom se otroci vključujejo v svet odraslih, v družinsko in vaško skupnosti. Kadar jih starši pohvalijo in primerno nagradijo, raste njihova samozavest. Vedo, da so pohvaljeni zato, ker so prispevali svoj delež k skupnim prizadevanjem za preživljanje. V tako naravnem kmečkem in kmečko-delavskem okolju se vprašanja, ki jih pogosto izrekajo njihovi mestni vrstniki in spravljajo v zadrego, če že ne v obup starše in otroke: "Mama, dolgčas mi je, kaj naj delam?", ne pojavljajo.

Kmečki starši radi zatrjujejo, da njihovi otroci še zdaleč ne delajo toliko, kot so morali delati oni, ko so bili sami otroci. Bržkone je to res. Kljub temu pa so kmečki otroci usposobljeni vsaj za en poklic, to je kmetovanje. V mladosti si pridobijo poglobljeno znanje, ki jim omogoča, da se lahko posvetijo kmetovanju, če jim bodo starši izročili posestvo. Upajmo, da bo kmetijsko znanje in z njim povezano kmetovanje in posedovanje kmetije ponovno dobilo tisto ceno, ki mu gre.

V času, ki je uničeval, vendar ne uničil zasebno kmetijstvo, so prenekateri obupani starši sami vcepljali otrokom odklonilni odnos do kmetovanja, do kmetije. Družba jim je pri tem izdatno pomagala. Zdaj sta na vrsti obe "instituciji", da storjeno popravita. Ustvarjalni odnos kmečkih otrok do kmečkega dela jima bo pri tem v veliko pomoč.

2.1. Odnos do ostarelih ljudi

Pravica do dela na kmetiji je doživljenjska ali kot preprosteje povedo ostareli kmetje: "Mi delamo do smrti, če smo le kolikor toliko pri močeh in zdravju." Zato za delo sposobni starši in prav tako morebitne ostarele "tete" in "strici" delajo na kmetiji, vse dokler so zdravi. Zaradi pomanjkanja delovne sile je zlasti pri varovanju otrok njihova pomoč še kako koristna in zaželena. Zlasti na kmečko-delavskih domačijah, kjer je gospodar večji del dneva zdoma, skupaj z gospodinjo načrtujejo vsakodnevno delo. Ker so še vedno ustvarjalni in tudi zaradi tega cenjeni, nimajo občutka, da so na stara leta odrinjeni in nekoristni. V takšnem okolju ostareli ljudje večinoma ne razmišljajo o tem, da bi odšli v dom za ostarele ljudi. Po drugi strani pa tudi domači večinoma ne pomislijo, da bi stare starše oddali v dom, tudi tedaj ne, ko začnejo bolehati.

Vse kaže, da je v kmečkem in kmečko-delavskem okolju starost obdana z veliko večjo mero človečnosti kot v mestih. Dragocena vrednota pa živi le na vitalnih kmetijah. Ponekod, kjer živijo ostareli in bolehnih stari ljudje sami na odmirajočih kmetijah, je beda njihove osamljenosti marsikdaj neizrekljiva. Prenekateri jo premagujejo z alkoholom, najbolj obupani pa tudi končajo s samovoljnim odhodom s sveta.

2.3. Medsebojna delovna in moralna pomoč

Mehanizacija kmetijstva in sodobnejši načini kmetovanja so odpravili marsikatero obliko medsebojne pomoči na vasi. Kljub temu pa še vedno ostaja vrsta kmečkih del, ki terjajo, podobno kot v preteklosti, človekovo ročno oziroma skupinsko delo. Da bi bila takšna dela pravočasno in gospodarneje opravljena, si marsikje drug drugemu pomagajo (npr. pri sajenju in oranju krompirja, ob mlatvi z motorno mlatilnico, pri vožnji gnoja in napravljanju stelje). V primerjavi z obdobjem pred drugo svetovno vojno so nastale v zadnjih treh desetletjih velike spremembe v običajskem življenju vasi. Prenekatero sodelovanje, npr. ob poroki, je zamrlo. Toda ne povsod. Ponekod, na primer v Prekmurju in na Dolenjskem, sosedje in sorodniki še vedno prinašajo različno hrano, kar omogoči domačim, da pripravijo bogato

ženitovanjsko gostijo za številne svate. Isto velja za obhajanje nove maše. Povsod tam, kjer umrli leži do pokopa na parah, pa sosedje in drugi vaščani še vedno izkažejo družini umrlega delovno ali vsaj moralno pomoč. Na splošno so se, vsaj v strnjenih vaseh, marsikje samodejno povečale oblike humane pomoči osamljenim ostarelim in bolehnim vaščanom. V mestnih blokih je osamljenost starih stanovalcev že kar vsem, tudi najbližjim sosedom, sam po sebi razumljiv način življenja. Menijo: naj ga rešujejo za takšno delo plačane institucije. Vse kaže, da pomeni tudi dandanes medsebojna, vzajemna pomoč na vasi, naj je delovnega ali moralnega značaja, eno izmed poglavitnih neformalnih in morda zato bolj uspešnih družbenih institucij. Medsebojna pomoč, ki jo porajajo isti gospodarski in družbeni interesi in isti vaški prostor, pa naj si pomagajo sorodniki, sosedje ali drugi vaščani, vsekakor vzdržuje in celo krepi tesnejše stike med vaščani.

2.4. Samski gospodarji/gospodarice kmetij

V obdobju po socialistični revoluciji je bila gospodarska politika nenaklonjena zasebnemu kmetijstvu in s tem tudi kmetom in kmečkemu poklicu. Niso redki primeri, ko so kmečke sinove in gospodarje s kmetij dobesedno s silo odganjali na delo v tovarne in rudnike. Tam, kjer ni bilo možnosti zaposlitve, pa so zvečine odrasli otroci drug za drugim odhajali z doma. Marsikje so odšli tudi zaradi ne-nehnega pritiska staršev, češ da se v "takšni državi ne da preživljati s kmetijstvom, da v takšni državi zasebno kmetijstvo nima bodočnosti." Zato so in še ostajajo nekatere med njimi celo večje kmetije, brez prevzemnikov. Nič drugače ni na tistih kmetijah, kjer še vedno vztrajno gospodarijo neporočeni gospodarji ali gospodarice. Prenekateri so v osebnem življenju žrtve neke nezdrave politike, ki je manipulirala kmečko mladino: marsikje so se dekleta in fantje, raje kot da bi se poročili in delali na kmetiji, usmerili v druge, nemalokrat težje in manj svobodne poklice. Tako so ostala celotna območja (npr. Poljanska dolina ob Kolpi, Kostel) brez mladine, tisti, ki so vztrajali na kmetijah, pa tako rekoč brez možnosti, da bi si v svojem okolišju našli življenjskega sopotnika/sopotnico.

Menimo, da je treba vsaj na tem mestu ovrednotiti vlogo neporočenih kmečkih gospodarjev in gospodaric pri ohranjanju kmetij in s tem tudi v razvoju podeželja.

Čeprav so bili samski gospodarji in gospodarice za marsikaj prikrajšani in jih je nemalokrat peklo vprašanje: "Za koga naj sploh delam, če nimam naslednikov?", so vseeno vztrajali na kmetiji in jo po svojih močeh reševali pred propadom. Prav zato imajo, če že ne pri razvoju, pa vsaj pri vzdrževanju podeželja svoje pomembno mesto. Po zaslugi neporočenih gospodarjev/gospodaric, ki so vztrajali na kmetiji, so posestva vsaj do neke mere, redko pa celo vzorno obdelana in opremljena s kmetijskimi stroji. To pa je temeljni pogoj, da lahko katerikoli prevzemnik kmetije nadaljuje s kmetovanjem. S svojim dejavnim odnosom do kmetije so samski kmetovalci rešili tudi naravno okolje, ki bi ga sicer, kot marsikje opažamo, preraslo zanikrno grmičevje in cenen gozd.

DEJAVNO ISTOVETENJE S KULTURO NA VASI

Z orisom nekaterih sestavin kmečke kulture smo opozorili na njihovo bolj ali manj pomembno vlogo v razvoju podeželja. Opozorili pa smo tudi na tiste kulturne sestavine, ki so bile doslej prezrte, čeprav je njihova vloga v razvoju podeželja nedvoumna. Tudi ni nobenega dvoma, da ima kultura na vasi ustežno vlogo v razvoju podeželja le tedaj, če sodelujejo pri prenosu kulture sami vaščani. V nekaterih, predvsem vitalnih kmečkih in kmečko-delavskih naseljih opažamo uspehe takšnega sodelovanja. Naj podčrtamo samo duhovni pomen, ki se razkriva v stvarnem istovetenju

s krajevno kulturo, npr. moralno pomoč, navezanost na domači kraj, druženje v ustvarjalnih skupinah.

Na slovenskem ozemlju pa je poleg vitalnih kmetij več kot četrtina odmirajočih kmetij in območij na katerih se nahajajo. To pomeni, da tankaj umirajo poleg populacijskih tudi gospodarske in kulturne funkcije. Pomeni pa tudi, da so pred tiste, ki si prizadevajo oživiti takšna območja, postavljene skorajda nepremostljive ovire.

V nekaterih domala opustelih in pretežno s starimi ljudmi poseljenih območjih jih rešujejo na precej domiselne načine. V razne kulturno-prosvetne in vzajemne dejavnosti so vključeni poleg redkih mlajših domačinov - ti so največkrat pobudniki raznih dejavnosti - tudi tisti, ki prihajajo domov le ob koncu tedna ali celo takšni, ki so se že odselili. Z medsebojnim družbenim sodelovanjem, pa se utrjuje in tudi oživlja istovetenje s kulturno dediščino domačega kraja in vzdržujejo medsebojni stiki.

LITERATURA

- BARBIČ Ana, *Kmetov vsakdan*. Ljubljana 1990.
- BRAS Ljudmila, *Obrt*. V: *Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana 1980.
- KOVAČIČ Matija, *Kmetijstvo v razvoju podeželja*. V: *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto, oktober 1991.
- KUMER Zmaga, *Glasba*. V: *Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana 1980.
- KURET Niko, *Letne ali koledarske šege*. V: *Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana 1980.
- LOŽAR Podlogar Helena, *Šege življenjskega kroga*. V: *Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana 1980.
- MAKAROVIC Gorazd, *Slovenska ljudska umetnost*. Ljubljana 1981.
- MAKAROVIC Marija, *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem*. Ljubljana 1979.
- MAKAROVIC Marija, *Razmerje otrok s Šentriške gore do dela in poklica*. V: *Primorska srečanja*. Nova Gorica 1981.
- MAKAROVIC Marija, *Starostniki na kmetijah*. Gerontološki kongres v Ljubljani. Ljubljana 1984 (referat).
- NOVAK Vilko, *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana 1960.
- RAMOVŠ Mirko, *Ples*. V: *Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana 1980.

SUMMARY

VILLAGE CULTURE AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF COUNTRYSIDE

Marija Makarovič

Village culture is still very heterogeneous; just as the occupational structure of its inhabitants - the carriers and shapers of the culture. Besides farmers and farmers-workers there are also people of many other occupations living in a village. In the recent years the number of village settlements where workers and other employees prevail has even increased. It was quite different in the past when farmers prevailed in the countryside approximately until World War II. This article deals with the culture of predominant peasant and peasant-working inhabitants in the first place and tries to indicate its role in the development of countryside. This kind of limitation is very much due to the fact that by its form and contents the peasant culture is much more picturesque than the culture of peasant-working class. It forms and transforms on the basis of inherited cultural components. Many a peasant culture component, be it material, spiritual or social, can therefore appropriately and efficiently incorporate into different kinds of developmental processes of the countryside.